

Rapport

HET REFERENDUM OVER DE ASSOCIATIE- OVEREENKOMST MET OEKRAÏNE

Onderzoek I&O Research

Februari 2016

COLOFON

Uitgave

I&O Research
Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede

Datum

Februari 2016

Auteurs

Peter Kanne
Laurens Klein Kranenburg

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	5
2. Samenvatting	7
3. Resultaten	10
3.1 Bekendheid referendum neemt niet toe.....	10
3.2 Opkomst blijft ongewis.....	11
3.3 Overwinning voor 'tegen'-kamp verwacht, maar iets minder zeker	12
3.4 Verhouding voor/tegen stabiel	13
3.5 Gevolgen van de uitslag	18
4. Onderzoeksverantwoording	21

1

HOOFDSTUK

Inleiding

1. Inleiding

Op 6 april 2016 zal in Nederland een referendum worden gehouden over de ratificatie van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne. Met de Associatieovereenkomst worden de politieke en economische banden tussen de EU en Oekraïne verstevigd, onder andere door het wegnemen van handelsbelemmeringen en het versterken van de democratische rechtsstaat in Oekraïne.

De vraag die aan kiezers tijdens het referendum wordt voorgelegd, luidt:

Bent u voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne?

I&O Research voerde van vrijdag 29 januari tot en met maandag 8 februari 2016 een derde peiling uit naar de opvattingen van Nederlanders met betrekking tot dit referendum. Hieraan namen 2.388 Nederlanders (18+) deel. Eerdere onderzoeken zijn uitgevoerd in december 2015 en januari 2016.

In hoofdstuk 2 worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek samengevat.

Hoofdstuk 3 bevat gedetailleerde onderzoeksresultaten.

In hoofdstuk 4 staat een nadere onderzoeksverantwoording.

2

HOOFDSTUK

Samenvatting

2. Samenvatting

Bekendheid referendum en opkomstintentie nemen niet toe

Nog steeds hebben ongeveer vier op de tien kiezers 'tamelijk vaak' tot 'zeer vaak' iets gelezen of gehoord over het referendum. Ruim de helft heeft er niet zo vaak of nooit van gehoord. In drie opeenvolgende metingen (december, januari en begin februari) vinden we min of meer dezelfde percentages.

Ook het aandeel dat zegt "zeker" te gaan stemmen, stijgt niet. Nu is dat 32 procent, waarmee het onzeker blijft of de opkomstdrempel van 30 procent wordt gehaald.

Vooral 'tegen'-kamp gemotiveerd om te gaan stemmen

Met name de tegenstanders van het Associatieverdrag zijn gemotiveerd om naar de stembus te gaan. Aanhangers van de PVV en SP, de partijen die tegen het Associatieverdrag hebben gestemd en waarvan de achterban ook in meerderheid tegenstemt, behoren tot de kiezers met de hoogste opkomstintentie.

Onder hoogopgeleide PVV-aanhangers is de opkomstintentie 69 procent ('zeker wel' stemmen).

In het voorkamp zien we dat D66- en GroenLinks-kiezers het minst warmlopen voor het referendum, ongeacht hun opleidingsniveau. Bij de regeringspartijen (VVD en PvdA) zijn hoger opgeleide kiezers vaker van plan om naar de stembus te gaan dan lager opgeleide kiezers.

Verhouding voor/tegen stabiel

Net als een maand eerder is een derde (32 procent) van de Nederlanders van plan *voor* te gaan stemmen en bijna vier op de tien (38 procent) zouden *tegen* stemmen. Drie op de tien weten het nog niet.

Als het aandeel 'weet ik niet' buiten beschouwing wordt gelaten, zou 45 procent voor en 55 procent tegen stemmen. Van de ondervraagden die zeggen 'waarschijnlijk' of 'zeker' te gaan stemmen weet nog steeds een op de drie kiezers nog niet of ze dan vóór of tegen zullen gaan stemmen. Dit aandeel nam de afgelopen twee maanden nauwelijks af.

Tabel 2.1

Stel dat u vandaag zou moeten stemmen in het referendum, zou u dan voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen?

(basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen, n=1.536 tot n=2.148)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016
	Inclusief "Weet ik niet"			Exclusief "Weet ik niet"		
Voor	25%	31%	32%	38%	44%	45%
Tegen	41%	38%	38%	62%	56%	55%
Weet ik niet	34%	31%	30%	-	-	-
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%

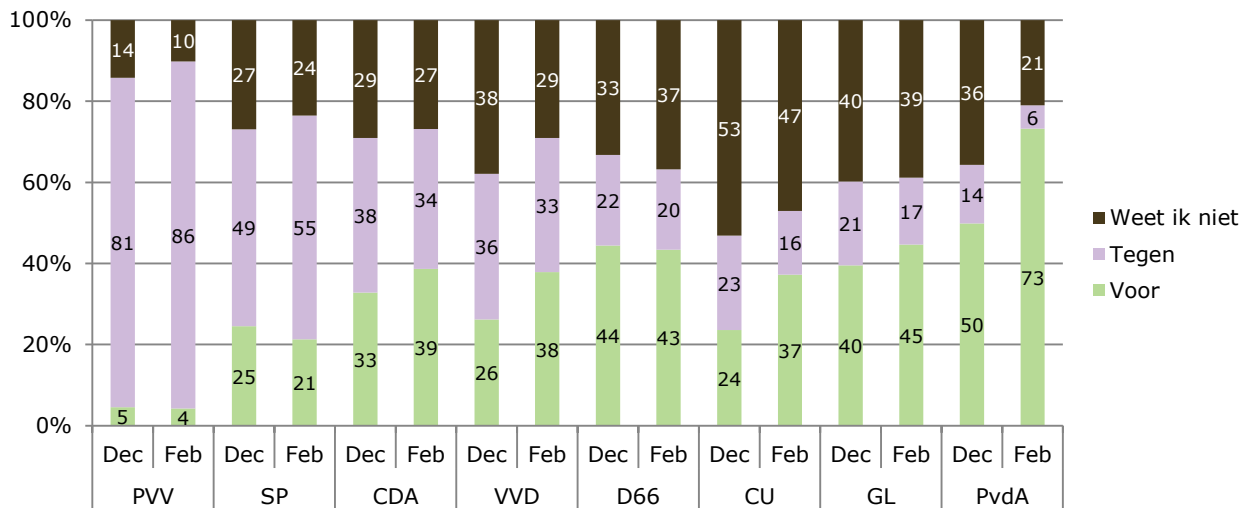
Kiezers groeperen zich naar partijstandpunt en opleidingsniveau

Hoewel we over *alle* kiezers gezien weinig ontwikkeling zien, zien we dat wel als we naar de *partijvoorkeur* kijken. Net als in voorgaande twee metingen zijn kiezers van PVV, SP, 50 Plus, SGP en PvdD overwegend *tegen* en de kiezers van PvdA, GroenLinks en D66 overwegend *voor*. Kiezers lijken zich verder te groeperen naar het standpunt van de partij waar men op zou stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen. Onder PVV-, SP-kiezers is het aandeel *tegenstemmers* toegenomen, onder PvdA- en GroenLinks-stemmers is het aandeel *voorstemmers* toegenomen. Onder D66-stemmers zien we deze ontwikkeling niet, hier is de verhouding voor/tegen gelijk gebleven.

Verder valt onder de kiezers van ChristenUnie, D66 en GroenLinks het hoge aandeel 'weet niet' op. Deze kiezers zijn relatief hoog opgeleid en zijn er dus nog niet uit. Het heeft er alle schijn van dat de campagne die de komende zes à zeven weken gevoerd zal worden, deze groep nog sterk kan beïnvloeden, dan wel richting een 'tegen', dan wel richting 'voor'.

Grafiek 2.1

Voorgenomen stemgedrag referendum naar huidige politieke voorkeur Tweede Kamer (%)

Groepering naar opleiding

Eenzelfde soort groepering, maar minder sterk, zien we naar opleiding. Naarmate men lager opgeleid is, is men vaker van plan *tegen* te stemmen, hoger opgeleiden stemmen vaker *voor*. Van december naar januari zagen we een omslag onder de hoger opgeleiden: van (per saldo) *tegen* naar *voor*. Onder hoger opgeleiden heeft deze trend zich in februari enigszins doorgezet. Onder middelbaar opgeleiden zien we het verschil eveneens iets groter worden (maar dan omgekeerd). Onder lager opgeleiden zien we nauwelijks ontwikkeling.

Vooraf lager en middelbaar opgeleiden vinden dat regering uitslag referendum moet volgen

Op de vraag "Stel dat de opkomst bij het referendum 30 procent of meer is, vindt u dat de regering de uitslag van het referendum dan moet volgen, of moet de regering zelf een beslissing nemen?" zien we grote verdeeldheid, maar de meeste kiezers neigen naar 'de regering moet de uitslag dan volgen' (47 procent, was 48 procent). Het aandeel dat vindt dat de regering zelf een beslissing moet nemen daalde nog iets meer: van 41 procent naar 38 procent.

Ook deze opvatting hangt samen met het opleidingsniveau. Lager en middelbaar opgeleiden vinden per saldo dat de regering de uitslag moet volgen, hoger opgeleiden vinden dat (per saldo) van niet.

3

HOOFDSTUK

Resultaten

3. Resultaten

3.1 Bekendheid referendum neemt niet toe

Sinds de eerste meting in december geven steeds vier op de tien Nederlanders aan dat zij tamelijk tot zeer vaak iets hebben gelezen of gehoord over het referendum op 6 april a.s. De meeste Nederlanders echter (44 procent) hebben in de media 'niet zo vaak' iets gelezen of gehoord over het referendum.

Tabel 3.1

Op 6 april 2016 vindt een referendum plaats over de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne. Hoe vaak hebt u in de media iets gelezen of gehoord over dit referendum? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016
Zeer vaak	8%	6%	8%
Tamelijk vaak	32%	33%	32%
Niet zo vaak	42%	47%	44%
Nooit	15%	12%	12%
Weet ik niet	4%	3%	4%
TOTAAL	100%	100%	100%

Van de hoger opgeleiden heeft 46 procent tamelijk tot zeer vaak iets meegekregen van het referendum. Onder middelbaar en lager opgeleiden ligt dit percentage iets lager, namelijk 35 en 34 procent.

Nederlanders van 65 jaar en ouder zijn het best op de hoogte (51 procent), in vergelijking met 18-34 (31 procent) en 35-49 jarigen (32 procent).

3.2 Opkomst blijft ongewis

Het referendum leidt tot een geldig advies bij een opkomst van minimaal 30 procent van de kiesgerechtigde burgers. Indien deze drempel niet wordt gehaald, wordt het Associatieverdrag door Nederland sowieso geratificeerd. We vroegen de kiezers of ze van plan zijn te gaan stemmen bij dit referendum. Het percentage 'zeker wel van plan te gaan stemmen' is doorgaans een indicatie voor de daadwerkelijke opkomst, al zal hier eerder een over- dan een onderschatting in zitten.¹

Op dit moment (begin februari) zegt 32 procent 'zeker' te gaan stemmen. Dit was in januari nog 34 procent en in december 28 procent. De zekere opkomstintentie blijft dus schommelen rond de dertig procent en het blijft daarmee onzeker of de opkomstdrempel van 30 procent wordt gehaald.

Tabel 3.2

Bent u van plan om te gaan stemmen bij dit referendum over de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016
Zeker wel	28%	34%	32%
Waarschijnlijk wel	33%	33%	32%
Waarschijnlijk niet	14%	15%	13%
Zeker niet	6%	6%	6%
Weet ik niet / wil ik niet zeggen	17%	13%	17%
Ik heb geen stemrecht	2%	0%	0%
TOTAAL	100%	100%	100%

Vooraf 'tegen'-kamp gemotiveerd om te gaan stemmen

Opvallend is dat met name de tegenstanders van het Associatieverdrag gemotiveerd zijn om naar de stembus te gaan. Aanhangers van de PVV en SP, de partijen die tegen het Associatieverdrag hebben gestemd en waarvan de achterban ook in meerderheid tegenstemt, behoren tot de kiezers met de hoogste opkomstintentie. Meer dan de helft van de PVV-stemmers (51 procent) zou zeker naar de stembus gaan op 6 april. Dit geldt met name voor hogere opgeleide PVV-stemmers: hiervan zou 69 procent 'zeker' gaan stemmen.

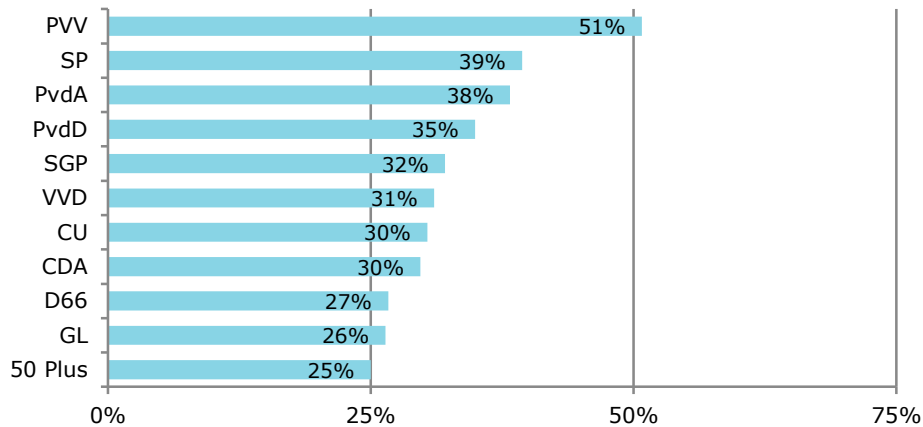
Aan de andere kant, het voorkamp, zien we dat D66- en GroenLinks-kiezers het minst warmlopen voor het referendum: het aandeel kiezers dat 'zeker' gaat stemmen, ligt bij deze partijen iets boven een kwart. Opleidingsniveau maakt daarbij weinig verschil. Ook aanhangers van 50 Plus (25 procent) zijn weinig gemotiveerd om naar de stembus te gaan.

Bij de regeringspartijen (VVD en PvdA) zijn hoger opgeleide kiezers duidelijk vaker van plan om 'zeker' naar de stembus te gaan dan lager en middelbaar opgeleide kiezers.

¹ Aangezien deelnemers aan onderzoek een hogere politieke betrokkenheid hebben dan de gemiddelde kiezer zijn zij ook eerder geneigd op te komen bij verkiezingen.

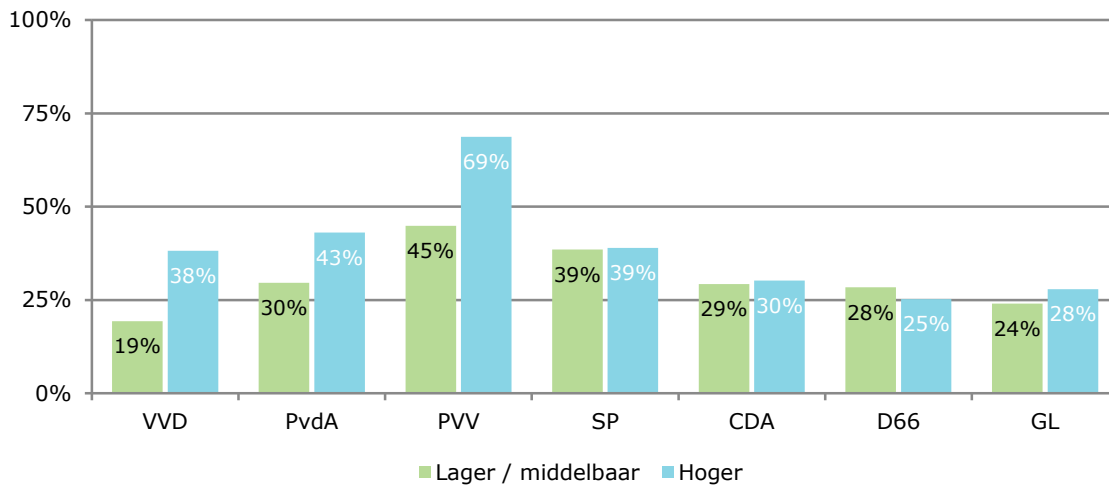
Grafiek 3.1

Opkomstintentie bij referendum naar huidige politieke voorkeur (% dat "zeker wel" gaat stemmen, n=2.388)

Grafiek 3.2

Opkomstintentie naar opleidingsniveau en huidige politieke voorkeur (% dat "zeker wel" gaat stemmen, n=2.385)

3.3 Overwinning voor 'tegen'-kamp verwacht, maar iets minder zeker

Nog steeds denken twee keer zo veel mensen (37 procent) dat het 'tegen'-kamp gaat winnen dan dat het 'voor' gaat winnen (14 procent). Maar hier zien we enige verschuiving. Het aandeel dat denkt dat een meerderheid tegen gaat stemmen, daalde iets en het aandeel dat het niet weet steeg: van 43 naar 49 procent.

Tabel 3.3

Wat denkt u dat de uitslag van het referendum zal zijn? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016
Een meerderheid stemt voor de Associatieovereenkomst	13%	16%	14%
Een meerderheid stemt tegen de Associatieovereenkomst	43%	41%	37%
Weet ik niet	44%	43%	49%
TOTAAL	100%	100%	100%

3.4 Verhouding voor/tegen stabiel

Het 'nee'-kamp ligt nog steeds voor

Net als een maand eerder is een derde (32 procent) van de Nederlanders van plan voor te gaan stemmen en bijna vier op de tien (38 procent) zouden 'tegen' stemmen. Drie op de tien weten het nog niet.

Als we de categorie 'weet ik niet' weglaten zou 45 procent voor en 55 procent tegen stemmen.

Van de ondervraagden die zeggen 'waarschijnlijk' of 'zeker' te gaan stemmen, weet nog steeds een op de drie kiezers nog niet of ze dan vóór of tegen zullen gaan stemmen. Dit aandeel nam de afgelopen twee maanden nauwelijks af.

Tabel 3.4

Stel dat u vandaag zou moeten stemmen in het referendum, zou u dan voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen?

(basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen, n=1.536 tot n=2.148)

	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016	DEC. 2015	JAN. 2016	FEB. 2016
	Inclusief "Weet ik niet"			Exclusief "Weet ik niet"		
Voor	25%	31%	32%	38%	44%	45%
Tegen	41%	38%	38%	62%	56%	55%
Weet ik niet	34%	31%	30%	-	-	-
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%

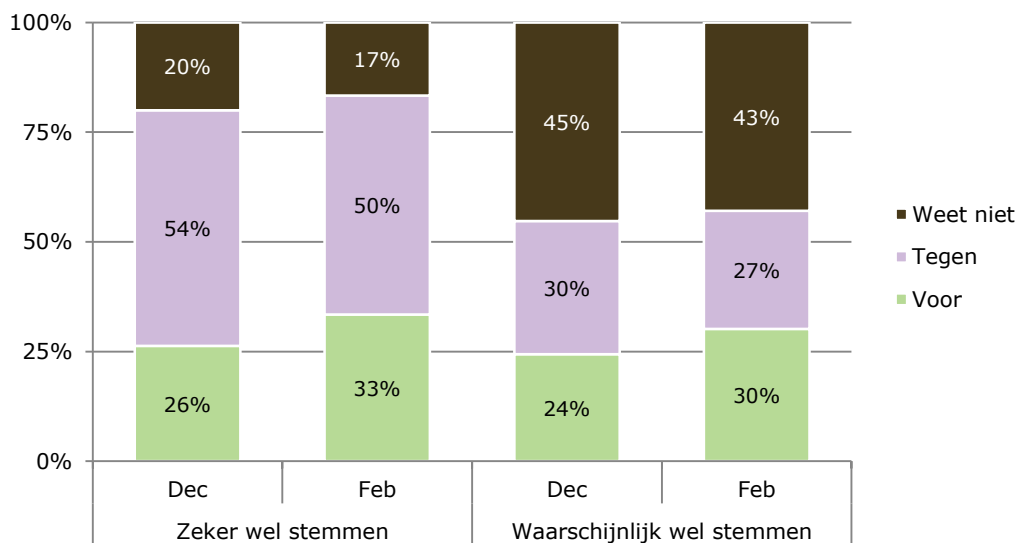
Tegenstemmers zeer gemotiveerd, maar 'voor'-kamp wint terrein onder twijfelaars

Degenen die 'zeker' gaan stemmen, zijn in meerderheid van plan om tegen te stemmen, hoewel hun aandeel is geslonken ten opzichte van december.

Kiezers die 'waarschijnlijk' gaan stemmen, waren in december per saldo 'tegen'. Deze verhouding is omgedraaid ten gunste van het 'voor'-kamp. Belangrijk is verder wat de groep 'weet niet' gaat doen: gaan zij uiteindelijk voor- of tegenstemmen?

Grafiek 3.3

Voorgenomen stemgedrag naar opkomstintentie (% december 2015 en februari 2016, n =1.536 tot n=2.148)

Kiezers groeperen zich naar partijstandpunt

Net als in voorgaande twee metingen zijn kiezers van PVV, SP, 50 Plus, SGP en PvdD overwegend *tegen* en de kiezers van PvdA, GroenLinks en D66 overwegend *voor*. Hoewel we over alle kiezers gezien weinig ontwikkeling zien, zien we dat wel als we naar de partijvoorkeur kijken. Het komt erop neer dat kiezers zich lijken te groeperen naar het standpunt van de partij waar men op zou stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen. Onder PVV- en SP-kiezers is het aandeel *tegenstemmers* toegenomen, onder PvdA- en GroenLinks-stemmers is het aandeel *voorstemmers* toegenomen. Onder D66-stemmers zien we deze ontwikkeling niet, hier is de verhouding voor/tegen gelijk gebleven.

Verder zien we verschuivingen richting het 'voor'-kamp onder kiezers van VVD, CDA en ChristenUnie, waar men nu per saldo (nipt) voor is.

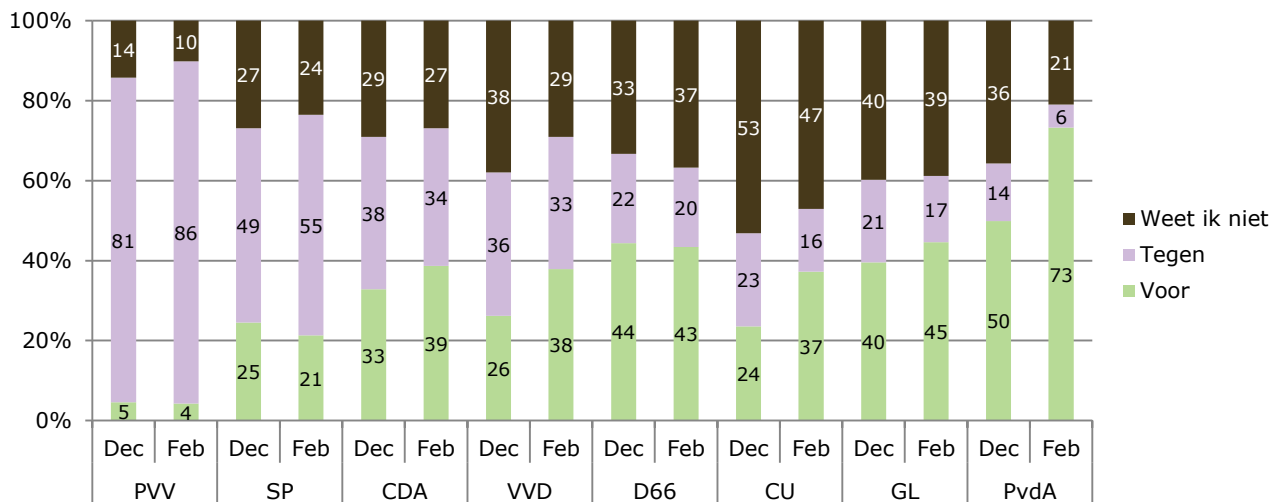
Kiezers van ChristenUnie, D66, GroenLinks en VVD weten het vaak nog niet

Verder valt onder de kiezers van ChristenUnie, D66 en GroenLinks het hoge aandeel 'weet niet' op. Deze kiezers zijn relatief hoog opgeleid en zijn er nog niet uit. Het heeft er alle schijn van dat de campagne die de komende zes à zeven weken gevoerd zal worden, deze groep nog sterk kan beïnvloeden, dan wel richting 'tegen', dan wel richting 'voor'.

Grafiek 3.4

Voorgenomen stemgedrag referendum naar huidige politieke voorkeur Tweede Kamer

(basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen, n=1.534 tot n=2.148)

Tabel 3.5

Voorgenomen stemgedrag referendum naar huidige politieke voorkeur Tweede Kamer (%)

	VVD	PVDA	PVV	SP	CDA	D66	CU	GL	SGP	PVDD	50 PLUS	TO-TAAL
FEBRUARI												
Voor	38%	73%	4%	21%	39%	43%	37%	45%	16%	36%	15%	32%
Tegen	33%	6%	86%	55%	34%	20%	16%	17%	37%	36%	63%	38%
Weet ik niet	29%	21%	10%	24%	27%	37%	47%	39%	47%	28%	22%	30%
JANUARI												
Voor	41%	63%	9%	21%	31%	55%	29%	55%	13%	24%	21%	31%
Tegen	36%	14%	73%	51%	36%	20%	23%	10%	38%	42%	46%	38%
Weet ik niet	23%	23%	18%	28%	33%	25%	48%	35%	49%	34%	33%	31%
DECEMBER												
Voor	26%	50%	5%	25%	33%	44%	24%	40%	10%	14%	9%	25%
Tegen	36%	14%	81%	49%	38%	22%	23%	21%	46%	46%	58%	41%
Weet ik niet	38%	36%	14%	27%	29%	33%	53%	40%	44%	40%	32%	34%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Lager en middelbaar opgeleiden overwegend tegen; hoger opgeleiden nipt voor

Naarmate men lager opgeleid is, is men vaker van plan *tegen* te stemmen, hoger opgeleiden stemmen vaker *voor*. Van december naar januari zagen we een omslag onder de hoger opgeleiden: van (per saldo) *tegen* naar *voor*. Onder hoger opgeleiden heeft deze trend zich enigszins doorgezet (het 'voor'-kamp groeide van 37 naar 40 procent, het 'tegen' daalde van 32 naar 30 procent). Onder middelbaar opgeleiden zien we het verschil eveneens iets groter worden (maar dan omgekeerd). Onder lager opgeleiden zien we nauwelijks ontwikkeling.

Tabel 3.6

Zou u voor of tegen de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen? (naar opleidingsniveau) (basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen, n=1.528 tot n=2.148)

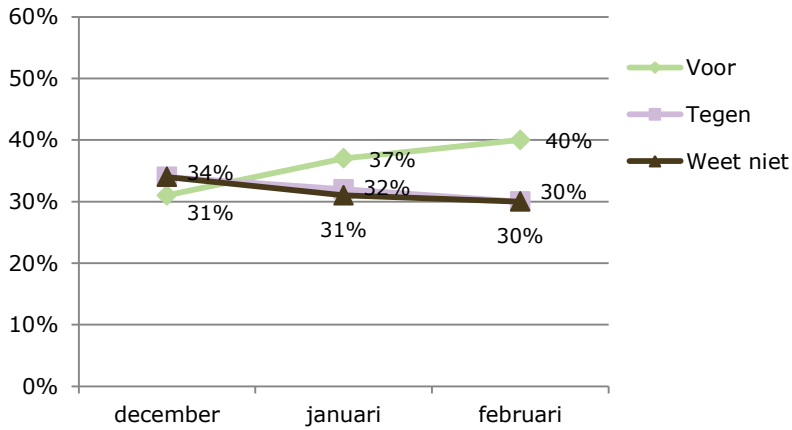
OPLEIDINGSNIVEAU	LAAG		MIDDEL		HOOG		ALLEN
FEBRUARI 2016	%	%	%	%	%	%	%
Voor	23%	31%	23%	34%	40%	57%	32%
Tegen	50%	69%	46%	66%	30%	43%	38%
Weet ik niet	27%	-	31%	-	30%	-	30%
JANUARI 2016							
Voor	22%	31%	25%	35%	37%	54%	31%
Tegen	49%	69%	45%	65%	32%	46%	38%
Weet ik niet	29%	-	30%	-	31%	-	31%
DECEMBER 2015							
Voor	20%	26%	17%	26%	31%	48%	25%
Tegen	55%	74%	47%	74%	34%	52%	41%
Weet ik niet	26%	-	36%	-	34%	-	34%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

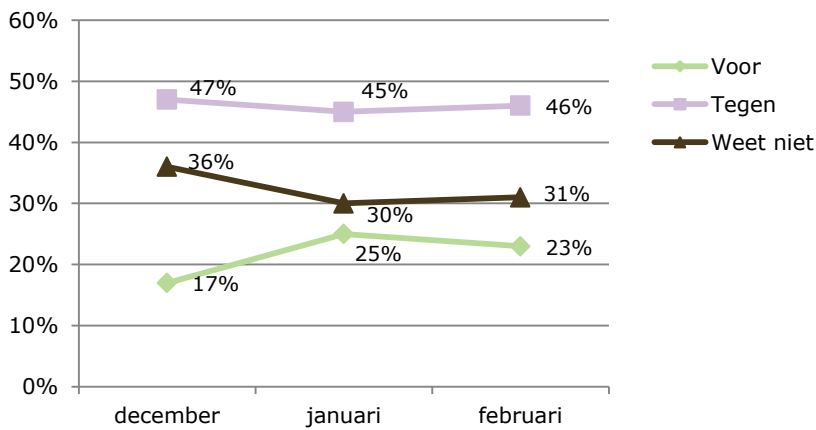
Grafiek 3.5

Voorgenomen stemgedrag naar opleidingsniveau (%)

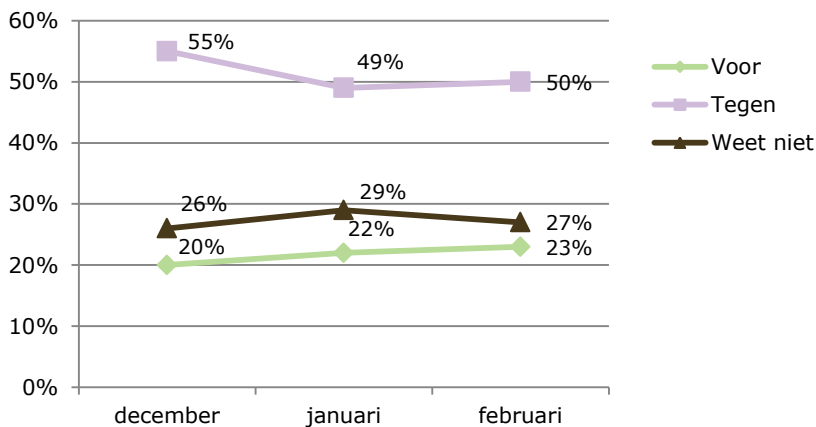
Hoger opgeleiden

Middelbaar opgeleiden

Lager opgeleiden

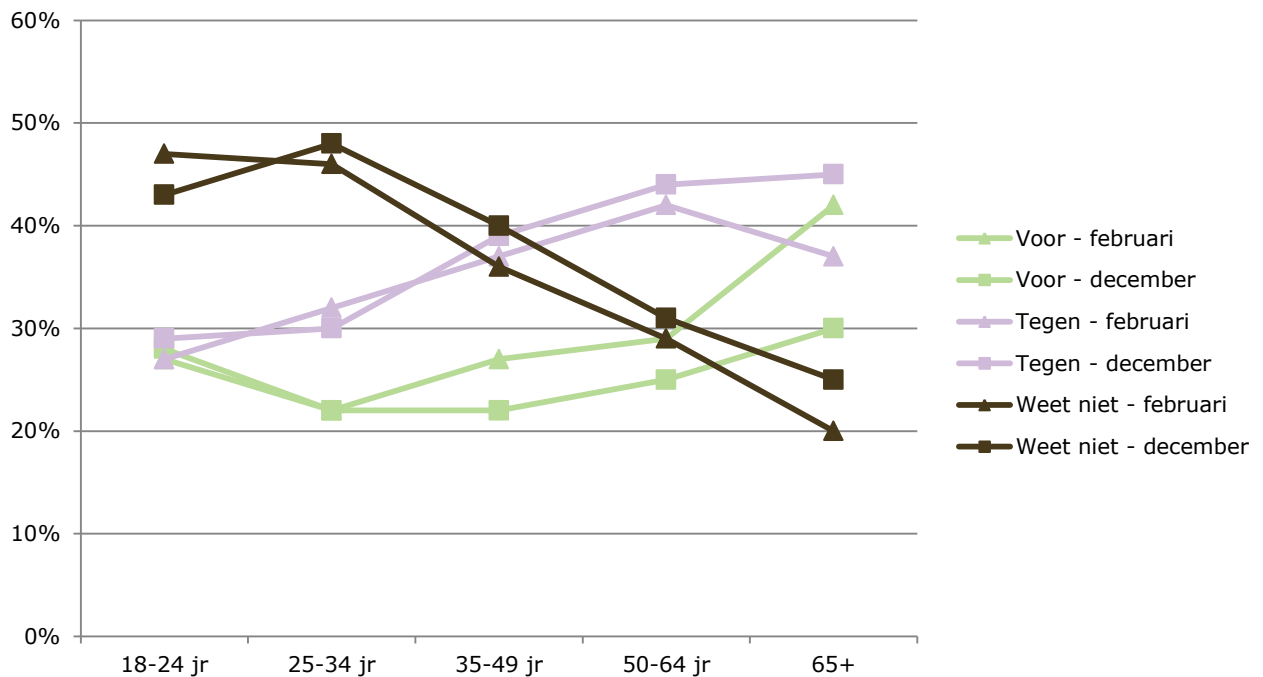

De meeste leeftijdsgroepen stemmen per saldo vaker *tegen* dan *voor*, maar in vergelijking met twee maanden geleden zouden kiezers van 35 jaar en ouder nu minder vaak tegen en vaker voor stemmen. 65-plussers zijn in februari per saldo vaker voor (42 procent) dan tegen, waar dat in december nog andersom was. Naarmate men jonger is, weet men het vaker niet.

Grafiek 3.6

Zou u voor of tegen de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen?
(naar leeftijd, december 2015 en februari 2016)

Tabel 3.7

Zou u voor of tegen de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne stemmen? (naar leeftijd)
(basis: zou zeker of waarschijnlijk gaan stemmen, n=1.537 tot n=2.148)

LEEFTIJD	18-24	25-34	35-49	50-64	65+	ALLEN DEC. 2015
FEBRUARI 2016						
Voor	27%	22%	27%	29%	42%	32%
Tegen	27%	32%	37%	42%	37%	38%
Weet ik niet	47%	46%	36%	29%	20%	30%
DECEMBER 2015						
Voor	28%	22%	22%	25%	30%	25%
Tegen	29%	30%	39%	44%	45%	41%
Weet ik niet	43%	48%	40%	31%	25%	34%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%

3.5 Gevolgen van de uitslag

Regering moet uitslag referendum volgen, zeggen tegenstemmers

De uitslag van het referendum is niet bindend. Mocht de opkomsthempel van 30 procent zijn gehaald en een meerderheid stemt tegen, dan moeten regering en parlement nog steeds een eigen afweging maken. Dat is hoe het in Nederland op dit moment in de wet is geregeld. De vraag rijst derhalve wat het parlement en de regering met de uitslag moeten doen.

Om de mening van burgers hierover in kaart te brengen is de volgende tekst voorgelegd aan de respondenten: "Het referendum is geldig bij een opkomst van minimaal 30 procent. De uitslag is echter niet bindend. De Nederlandse regering beslist zelf of zij wel of niet instemt met de Associatieovereenkomst." Daarna is de vraag gesteld "Stel dat de opkomst bij het referendum 30 procent of meer is, vindt u dat de regering de uitslag van het referendum dan moet volgen, of moet de regering zelf een beslissing nemen?"²

We zien grote verdeeldheid, waarbij kiezers nu meer neigen naar 'de regering moet de uitslag dan volgen' (47 procent). Dit aandeel is iets gedaald (was 48 procent), maar het aandeel dat vindt dat de regering zelf een beslissing moet nemen daalde nog iets meer: van 41 procent naar 38 procent.

Tabel 3.8

Stel dat de opkomst bij het referendum 30 procent of meer is, vindt u dat de regering de uitslag van het referendum dan moet volgen, of moet de regering zelf een beslissing nemen? (basis: allen, n=2.388 tot n=3.490)

	DEC. 2015	FEB. 2016
De regering moet de uitslag dan volgen	48%	47%
De regering moet zelf een beslissing nemen	41%	38%
Weet ik niet	12%	14%
TOTAAL	100%	100%

De opvattingen over het al dan niet volgen van de uitslag hangt samen met het opleidingsniveau. Lager en middelbaar opgeleiden vinden per saldo dat de regering de uitslag moet volgen, hoger opgeleiden vinden dat (per saldo) niet. Hierin is sinds december nauwelijks iets veranderd.

² In de praktijk is niet alleen relevant wat de regering beslist, maar ook wat de fracties in het parlement zullen beslissen. Maar in de vraagstelling is het onderscheid tussen regering en parlement, of tussen Tweede Kamer en Eerste Kamer, niet gebruikt om de vraagstelling eenvoudig en begrijpelijk te houden.

Tabel 3.9

Moet de regering de uitslag van het referendum volgen? (% naar opleidingsniveau)

(basis: allen, n=2.380 tot n=3.490)

OPLEIDINGSNIVEAU	LAAG	MIDDEL	HOOG	ALLEN
FEBRUARI	%	%	%	%
De regering moet de uitslag dan volgen	55%	55%	39%	47%
De regering moet zelf een beslissing nemen	28%	29%	49%	38%
Weet ik niet	17%	16%	12%	14%
DECEMBER				
De regering moet de uitslag dan volgen	56%	57%	40%	48%
De regering moet zelf een beslissing nemen	29%	30%	50%	41%
Weet ik niet	15%	13%	10%	12%
TOTAAL	100%	100%	100%	100%

4

HOOFDSTUK

Onderzoeksverantwoording

4. Onderzoeksverantwoording

Derde meting in februari

De derde meting is uitgevoerd tussen vrijdag 29 januari en maandag 8 februari 2016. Aan deze meting namen 2.388 Nederlanders (18+) uit het I&O Research Panel deel.

Tweede meting in januari

De tweede meting vond plaats van dinsdag 12 tot donderdag 21 januari 2016. Hier deden 2.550 respondenten aan mee. Deelnemers waren afkomstig uit het I&O Research Panel, onder wie degenen die via de BAG-steekproef in december geworven zijn.

Eerste meting in december

I&O Research voerde, in samenwerking met de Universiteit Twente, van donderdag 3 december tot en met zondag 20 december 2015 een eerste meting uit naar de standpunten en ervaringen van Nederlanders met betrekking tot het referendum over de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne. Dit onderzoek is online uitgevoerd.

In totaal hebben in deze periode 3.490 Nederlanders aan het onderzoek deelgenomen. Van de deelnemers is 81 procent afkomstig uit het I&O Research Panel (n = 2.838). Daarnaast is een aanvullende steekproef benaderd van adressen met een woonfunctie vanuit de Basisregistraties Adressen en Gebouwen (BAG). Via een schriftelijke uitnodigingsbrief is aan de jongste bewoner (van 16 jaar of ouder) gevraagd om de vragenlijst online in te vullen. Dit betreft 19 procent van het totale aantal deelnemers (n = 652).

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselecte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). De respondenten hebben geen financiële vergoeding gehad voor hun aanmelding voor het panel. Ook voor deelname aan dit onderzoek kregen respondenten geen vergoeding. De onderzoeksresultaten van burgers zijn na herweging op geslacht, leeftijd, provincie en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 representatief voor Nederlanders van 18 jaar en ouder, voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Dit is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard.

I&O Research

I&O Research is een maatschappelijk betrokken bureau voor beleids- en marktonderzoek. Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Wij werken voor overheids- en non-profitorganisaties. I&O Research is de laatste jaren gegroeid tot het achtste marktonderzoeksbureau van Nederland. In de sector 'overheid & onderwijs' is I&O Research de nummer 1 (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA). I&O Research heeft vestigingen in Amsterdam en Enschede.

I&O Research is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. I&O Research is ISO 9001 en ISO 20252 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 26362 gecertificeerd. Dit is de norm voor online Access Panels.

